Pârvu Boerescu

COMPLETĂRI ŞI COMENTARII PE MARGINEA *DICŢIONARULUI ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE* (DELR), VOLUMUL I (A–B)[1]

Operă fundamentală şi de mare valoare pentru istoria limbii române, *Dicţionarul etimologic al limbii române* (DELR) este şi va fi, multă vreme în viitor, o referinţă obligatorie pentru istoria fiecărui cuvânt românesc în parte. DELR conţine, de fapt, o sinteză a trecutului şi a prezentului cercetării etimologice româneşti, deoarece acest dicţionar reprezintă, prin modul în care a fost redactat, rememorarea şi omologarea contribuţiilor lingviştilor din ultimele două sute de ani, destinate să clarifice istoria cuvintelor limbii române.

La fel ca orice faptă omenească, DELR rămâne o operă perfectibilă, întrucât cercetarea ştiinţifică a originii cuvintelor limbii române nu se opreşte niciodată şi va avea în continuare arii largi de desfăşurare.

Comentariile care urmează au drept unic obiect rezolvarea punctuală a unor chestiuni care ţin de acurateţea interpretării datelor din istoria limbii, fie cu referire la sursele preluate de redactorii dicţionarului, fie referindu-ne, mult mai rar, la opţiunile proprii ale colectivului de redactare[2]. Suntem conştienţi de faptul că opiniile noastre pot fi, la rândul lor, criticabile sau perfectibile, dar credem că un asemenea demers nu va fi cu totul inutil. Pentru economia expunerii, vom prelua din dicţionar numai detaliile relevante pentru discuţia noastră.

Începem discuţia cu volumul I, apărut la Editura Academiei Române în anul 2011. Acest prim text poate fi considerat o continuare a articolului nostru anterior: *Completări la* ***Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR)***, volumul I (A–B), publicat în revista „Limba română”, LXII, nr. 4, 2013, p. 425–440.

ABIT*I*R – Tc. *beter*, *biter* „foarte, extrem de (bun, frumos etc.)”, cu proteza lui *a* °, apare ca o soluţie proprie a colectivului de redacţie, deşi etimologia tc. *beter*, (înv.) ***biter*** (înv.:) „(şi) mai mult, şi mai tare, mai ceva, (dial.) „foarte, extrem de

[1] Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicţionarul etimologic al limbii române* (DELR), volumul I (A–B). Redactori responsabili: Acad. Marius Sala, Andrei Avram, m.c. al Academiei Române. Responsabil de volum: Doru Mihăescu. Redactori: Ileana Chiricu, Şt. Colceriu, B. Cristea, Doina Doroftei, I. Giurgea, D. Mihăescu, Alexandra Moraru, Cr. Moroianu, Carmen Vasile, Laura Vasiliu. Comisia de revizie: I. Fischer, Iulia Mărgărit *et alii*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

[2] Completările noastre implică uneori adăugarea unor cuvinte-titlu care nu existau în dicţionarele de referinţă pe baza cărora a fost întocmită în mod convenţional lista de cuvinte a DELR (DA/DLR, DEX, CADE, SDLR). Desigur, absenţa acestora nu poate fi reproşată autorilor dicţionarului, care erau obligaţi să respecte planul prestabilit.

LR, LXVI, nr. 3, p. 301–316, Bucureşti, 2017

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

(bun, frumos etc.)" fusese dată anterior de Emil Suciu, în *Influenţa turcă...*, vol. II, *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă* (2010), p. 31, dicţionar prezent în bibliografia volumului (cf. Suciu, IT).

A*BUR** – Nu a putut fi citată propunerea etimologică din LR, LX, 2011, 2, 193–229 (articolul meu apărând după încheierea lucrărilor la DELR, I): – Lat. pop. ***á (b) b ŭ l u s, probabil ← lat. ***a(l)bŭlus*** „ceva alburiu" + daco-moes. ****awolo*** „suflare" (Wald–Sluşanschi, ILIE, 114) → „aburul vizibil, albicios, al răsuflării" + ****abbŭllus*** „aburul fierbinte" < (****ab*)-*bullāre*** (despre apa fiartă care dă în clocot) „a scoate aburi fierbinţi" < lat. *bullāre/ bullīre* „a fierbe în clocot", cf. lat. *ēbullīre* „a da pe dinafară (clocotind)", cf. lat. ****abbu<u>r</u>āre*** „a arde, a pârli etc." > wallon. ***aboûre***, it. dial. ***abburare*** etc. „a clocoti, a da pe dinafară".

ABURC*A* – A **îmb<u>â</u>rc*a***, care face parte din familia verbului ***a aburca*** (cf. DA I/I, p. 9), a fost transcris greşit sub forma **îmb<u>a</u>rca**[2], în timp ce ***îmbarc*a**[1] a rămas în indice cu trimiterea normală la substantivul ***barcă***. Pe de altă parte, la litera **Î** din indice, verbul ***a îmbârc*a**, corect scris de această dată, este înregistrat cu trimitere la substantivul ***buric***! Această eroare a apărut prin neluarea în seamă a trimiterii din DA (s.v. *aburca*) la verbele înrudite *îmbârca* şi *burica*[1], care au exact acelaşi înţeles cu a *aburca*, fiind evident că nu există vreo legătură semantică între verbul *a îmbârca* şi substantivul *buric*. O altă cauză a acestei confuzii ar putea fi faptul că verbul ***a burica*** este înregistrat în DA (I/I, p. 702) cu o etimologie foarte ambiguă şi derutantă: „– Din **aburcà**, prin apropiere de **buric**". S-a încercat dezambiguizarea soluţiei vechiului dicţionar academic, fiind însă aleasă în mod eronat varianta renunţării la înrudirea semantică (şi etimologică) dintre *a aburca, îmbârca* şi *burica*, cu consecinţa trimiterii ultimelor două verbe în familia substantivului *buric*, pe baza unei asemănări fonetice înşelătoare. (Vezi mai jos: **BURIC*A*[1]**).

ABZIGU*I*, var. **abţugu*i*** „a tăia o scândură cu un fierăstrău special" – Germ. ***absägen*** idem. Nu apare în DELR (din cauza limitării surselor lexicografice). Vezi DEXI.

ACC*IZ*Ă – În DELR I, p. 11, **acc*iz*ă** s.f. este considerat, surprinzător, ca făcând parte din „familia" cuvântului **acc*iz***, substantiv neutru. În realitate, **acciza** este o variantă de singular feminin a aceluiaşi cuvânt **acciz**, utilizat de obicei la plural (***accize***) şi care este împrumutat din fr. *accise* (pl. *accises*), substantiv feminin în limba franceză. Pentru statutul de variantă al *accizei* (forma de genitiv neutru „*al accizului*" nu ne este cunoscută), vezi DA, $DOOM_2$ şi DEXI. Analogia cu „plată", „taxă", de genul feminin, invocată în DELR pentru a justifica „schimbarea" genului gramatical, nu are nicio relevanţă pentru existenţa variantei feminine de singular. Dimpotrivă, *acciză* este forma normală, „cultă", a împrumutului din franceză, genul feminin fiind preluat direct de la etimon. Varianta învechită de singular neutru, *acciz*, reprezintă forma populară a cuvântului, preluată din auzite (în franceză sg. *accise* şi pl. *accises* se pronunţă identic), fenomen care s-a repetat şi în cazul altor împrumuturi populare din franceză: *brizbiz, -uri* s.n. (< fr. fem. *brise-bise*) sau *parbriz, -e* s.n. (< fr. fem. *pare-brise*).

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

***A*CHIU** „ţelină” 1868(?!). „Probabil *creaţie* a lui Al. Odobescu, după lat. *apium*.” – Cuvântul este atestat la Odobescu, „Revista română”, anul **1861**, cf. Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, vol. I., Socec, 1887, p. 235. (*Achiu*, *ibid*., la p. 200.)

AF*E*T – Rus. ***lafet***, cf. bg. *lafet* id. Este un cuvânt german (*Lafette*) intrat în română prin filieră rusă. Afereza lui *l* în limba română se explică prin impresia unor vorbitori din secolul al XIX-lea că germ. *Lafette* şi rus. *lafet* ar fi un cuvânt francez, *l* fiind interpretat ca articol hotărât, cf. fr. *affût – l'affût*. În orice caz, varianta rusă a fost acceptată şi de românii buni cunoscători ai limbii franceze, deoarece astfel a fost evitată o formă fonetică nerecomandabilă, în cazul unui împrumut direct după grafia franceză.

ALBAN*EZ* – Lipseşte: Cf. ... **arnăut**.

ALB*I*NĂ – Lat. ***alvina*** nu înseamnă „stup” [= lat. *alvus* (şi *alveus, alveare*)]. Este un ***adjectiv*** lat. pop.: „de stup”, „care aparţine stupului”. A dobândit sensul românesc prin reducere (elipsă) din ***alvina apis*** sau din *musca alvina* (HEM 749). Lat. *apis* „albină” nu s-a putut menţine în română din cauza omofoniei cu r. *ape* (< lat. *aquae*).

ALIC*I* „a începe să se distingă – paraître, apparaître vaguement” [ar. *alăncire, alincire*].

Et. nes. Probabil *a-* + sl. *ličiti*, cf. bg. *liča* „paraître, apparaître, se faire voir” [cf. bg. *tova liči* „cela apparaît”] Th. Capidan, DR III, 753–754, CDER 199, SDEM 24. // Et. nec. //... DELR I.

AMN*A*R[1] „briquet” [ar. a**mnear, mânear**] – Et. nes. Lat. *(*)**igna**rium* Philippide ILR, 46, Körting 1163, DELR I. Forma latină clasică dată de LM, CDED I, 11 şi SDLR este lat. ***igni̲arium*** (< lat. *ignis*), cu ***i*** după ***gn***. Forma *ignārius*, şi nu *ignarium* apare la Sf. Hieronymus, c. 347–420, cf. Walde-Hoffmann, LEW, I. 1938, 676, s.v. **ignis**: „*ignārius* [*lapis*] nach πυρίτης, seit Hier.” [lat. târz. *ignārius lapis* = gr. *πυρίτης λίθος* „piatră (mineral) care aprinde focul prin lovire”]. Chiar dacă varianta *ignārium* ar fi atestată, ***i*** iniţial latin nu se transformă niciodată în ***a*** iniţial românesc. Cel mult este aferezat, cf. dr. înv. (v. *Codicele Voroneţean*, 49[v]/1) *miaţă* „febră” < lat. pop. **ignitia* Puşcariu, DR, I, 424, REW[3] 4257a. De aceea, ar fi necesară reconstruirea unei forme lat. pop. ****egnarium*** (= lat. cl. ***ign(i)ārium***), care ar permite evoluţia lat. ***e*** > rom. ***a***, cf. *eccum* + *iste* sau *ecce* + *iste* > r. *acesta*, *eccum* + *hic* > r. *aci*, ori *eccum* + *illōc* > r. *acolo*, *ērīcius* > r. *arici* etc., *ap*. DELR I.

AMN*A*R[2], **AMÂNAR** „stâlp de lemn la colţurile casei: piesă la războiul de ţesut etc.” ar. **mânare**, megl. **mănar** „plăsea, mâner al unui cuţit” – Et. nes. Probabil lat. ***manuarium*** PEW 82 sau lat. ***manuale*** „de mână” CDDE 1123. Nu poate fi exclusă contaminarea ulterioară între etimoanele latine *(*)ignarium* (> **egnarium*) şi *manuarium*. Vezi şi ***a-mână* + *-ar*** HEM 1090.

ANCL*UZ* „ban fermecat care poate atrage alţi bani sau care se întoarce la cel care l-a cheltuit” (Bucovina).

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

Et. nes. Probabil o deformare după două cuvinte germane: *eine Lust* „o bucurie/o dorință” şi *eingelöst* „răscumpărat”, cf. germ. *Einlösung* „răscumpărare, scoatere a unui amanet; împlinire a unei promisiuni”. Pentru evoluția germ. *ein-* > rom. *an-*, v. *anghemaht*, iar pentru finala *-uz*, vezi *şolt*uz < pol. *szołtys*, cf. germ. *Scholtheiss*. // Et. nec. DELR I.

APRI*A*T „clar, fățiș, limpede, pe înțeles, desluşit, evident”.

Et. nes., lat. pop. **apriātus* ← **ap(ĕ)riāre* = lat. *apĕrīre* „a deschide, a lăsa să se vadă”, cf. it. *aprire* id. // Mai puțin probabil, o creație lexicală a lui Dosoftei, 1673, după it. *aprire*, cu desinența participială *-at*, prin analogie cu *adevărat*, *curat*, I. Iordan, „Arhiva” 30, 1923, 221, REW^3 515 // etc. cf. DELR I.

Cuvântul merită o discuție mai amplă. Soluția lui Hadeu (HEM, 1354), din *a* + v. sl. *prijatŭ* „gratus”, „plăcut, atrăgător, prețios, recunoscător”, cf. srb. *prijatan* „agreabil, plăcut”, s-ar potrivi fonetic, dar nu este acceptabilă din punct de vedere semantic (cf. *prieten* < v. sl. *prijatelĭ* şi *a prii* < v. sl. *prijati*). Soluția lui I. Iordan, preluată şi de W. Meyer-Lübke (REW^3 515), pune o problemă dificilă de logică: dacă Dosoftei ar fi creat cuvântul *apriat* după modelul verbului it. *aprire* „a deschide”, el trebuia să fi cunoscut şi participiul acestuia (devenit adjectiv) it. *aperto* „deschis, clar, evident etc.”. Înlocuirea lui **apert(u)* cu **aprit(u)*, cf. ar. *apirit* „(în) zori/(la) revărsat de ziuă”, iar apoi înlocuirea lui **aprit* cu *apriat*, cu o schimbare a conjugării (pentru care influența lui *curat* nu putea fi un model), presupune o prelucrare formală fără precedent şi lipsită de orice motivare lingvistică. Ce nevoie ar fi avut Dosoftei să imagineze atât de multe transformări fonetice, când sinonimele vechi româneşti *deschis, limpede, pe înțeles, desluşit, fățiş* îi erau la îndemână şi l-ar fi scutit de efort? În consecință, cel mai normal lucru este ca acest cuvânt să fi fost moştenit din latina populară, chiar dacă un verb vechi dr. **apria(re)* „a deschide” nu s-a mai păstrat. Schimbarea de conjugare este o caracteristică destul de frecventă a latinei dunărene, un exemplu putând fi verbul rom. *a speria (sperii, speriat)*, cu a sa derivare neobişnuită din lat. *expaveō, expavēre* (**expavorēre*, cf. CADE, DLR), care a dat în româneşte *spau*, *spaiu, speiu*, apoi *spar(iu), sper(iu/ii)* şi *spăriat, speriat*.

ARĂM*IZ* (Ban.) „mătase”, 1926, ap. CADE [*arnici de bumbac sau de mătase*, cf MDA]. Cuvânt cu înțeles nesigur, care s-ar putea referi la ornamentele făcute din arnici de culoare aurie (cu fire aurii) pe costumele populare.

Et. nes. Ar putea fi o deformare din magh. *aranymáz* „lustru auriu”, prin contaminare cu *arămiu*. // Et. nec. DELR I.

ARĂT*A* – La pag. 119 din DELR, citarea lui I. I. Russu este trimisă greşit la „Dacoromania” vol. 9, în loc de **11** (1948).

Conform ipotezei mele etimologice din LR, 56, 2007/1, 3–14, completată în LR, 65, 2016/1, 3–23, verbul *a arăta*, cu variantele sale (reg.) *a areta* şi (înv. *a arreta*) este rezultatul convergenței a trei verbe din latina târzie: lat. ***ēlātāre*** „a arăta prin vorbe, a spune, a face cunoscut etc.” < *effĕre* „a duce în afară, a arăta, a se ivi” + lat. ***ēlĭtāre*** „a face semne magice” < *lĭtāre* „a primi semne divine, a avea semne

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

bune" + lat. ***arre(p)tāre*** „a chema în judecată, a reproşa, a mustra, a învăţa" < *arripĕre* „a ataca prin vorbe, a acuza; a învăţa etc." Pentru că este o etimologie nouă şi mult mai complexă, consider că este necesar să reiau câteva dintre argumentele expuse anterior. «Asocierea dintre verbul *a arăta* şi lat. *rectē* „în linie dreaptă, drept" (LB), respectiv lat. **arrectare* „a face drept, a îndrepta" (DA), este eronată, deoarece sinonimia relativă dintre verbele *a îndrepta* şi *a arăta* este condiţionată de prezenţa complementului direct „calea" sau „drumul", subiectul propoziţiei trebuind să fie o *persoană* ori un pronume personal. În momentul în care „calea" sau „drumul" nu mai sunt complemente directe, iar subiectul nu mai este reprezentat de o persoană, sinonimia dintre verbele *a îndrepta* şi *a arăta* dispare cu totul. Apoi, se poate observa că acţiunile de „a ridica"/„a înălţa" (ceva) şi de „a arăta" (ceva) nu se suprapun semantic, chiar dacă ar fi consecutive sau simultane. „Ridicarea" mâinilor trebuie să fie însoţită de intenţia de a „prezenta" un obiect, de a atrage atenţia asupra lui, „expunându-l", cf. lat. *exponere* şi arom. *spuneare* „a arăta", ori „scoţându-l" în evidenţă, adică „purtându-l/aducându-l în afară", cf. lat. *efferre (ex + ferre)*, al cărui frecventativ: ***elātāre*** este în mod cert unul dintre etimoanele verbului *a arăta*[1], întrucât dovedeşte o evoluţie fonetică normală şi o continuitate semantică evidentă, de la latina populară până în prezent. Pe de altă parte, în momentul în care acţiunea de „ridicare" a mâinii este însoţită de intenţia de „a face un semn", pentru „a indica" un loc, o direcţie etc., s e m n u l făcut este definitoriu pentru acţiunea de „a arăta" ceva, iar nu „ridicarea" mâinii, care nici măcar nu este necesară atunci când arătăm spre o anumită urmă de pe pământ. De aceea, pornind de la lat. *litare*, cu sensul cel mai general, pasiv, de „a avea/a primi semne divine" s-a ajuns la verbul ***ēlitāre*** (< *ex* + *litāre*) „a da/a face semne magice" – „în afară". Lat. târz. ***ēlitāre*** a preluat sensurile verbelor lat. *monstrāre* „a arăta" < lat *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune" şi *innuere* „a face semn(e) cu mâna", *ēlitāre* fiind în egală măsură moştenit în română prin verbul *a areta* = *a arăta*[2] „a avea/a primi semne (magice)", „a face semne (cu mâna)". În sfârşit, lat. *arripĕre (arreptus)* a avut drept urmaş lat.-romanic (frecventativ) ***arreptāre** > rom. (înv., ieşit din uz) *a arreta*[1] = *a arăta*[3] „a reclama, a acuza, a denunţa", *arătare*[3] „plângere, reclamaţie, denunţare". Dispariţia neobişnuită a lui ***p*** din lat. **arreptare* este un accident fonetic provocat de contaminarea cu celelalte verbe convergente, *elatare* şi *elitare*, care amândouă au numai un *t* intervocalic. Prezenţa în *Psaltirea Hurmuzaki* a formelor *arrăta* (90^{v}/1) şi *arreta* (35^{v}/9), toate cu înţelesul de *a arăta*[1] (< lat. *elatare*), dovedeşte faptul că varianta *a arreta* (< **arreptare*) a contribuit de timpuriu, în paralel cu celelalte două variante moştenite din lat. *elatare* şi *elitare*, la apariţia unui singur verb românesc foarte bogat semantic, care a păstrat regional mai multe variante fonetice moştenite.»

Domnul Victor Celac a avut amabilitatea de a-mi atrage atenţia asupra etimologiei date verbului *a arăta* de J. Hubschmid (RRL, XXV, 1980, nr. 5, p. 513–514), omisă din articolele mele anterioare. Savantul german propusese etimonul probabil **arrĕditāre*, un derivat latin popular de la o rădăcină daco-moesică **red-* „a arăta",

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

înrudită cu lit. *ródity* „a arăta”. Ca argumente sunt invocate înrudirea dintre dac.-moes. **red-* şi balt. **rād-* (< i.-e. **rōd-* sau **rād-*), cf. lit. *ródity* şi let. *rãdît (rādīt)*, ambele cu sensul „a arăta”, apoi cu v. irl. *no-radim* „vorbesc, spun”, *imm-rádim* „a judeca bine, a chibzui”, got. *ga-rēdan* „a fi chibzuit, a se îngriji din vreme”, v. germ. s. *rātan* „a sfătui” etc. Din punct de vedere formal sunt presupuse: α) dispariția lui *ĭ* neaccentuat, ca în lat. *monticellus* > r. *muncel*; β) derivatele latine populare în *-itāre* construiau inițial verbe frecventative, care au apărut până în latina târzie, ca derivate noi, cf. dr. *a şchiopăta*; γ) prefixul *ad-* era şi el adesea utilizat, cf. lat. *apparāre* > r. *a apăra*. Ipoteza lui J. Hubschmid prezintă mai multe dezavantaje: a) invocă un etimon neatestat, în timp ce în ipoteza mea sunt două etimoane latine târzii, dar atestate (chiar dacă unii nu acceptă că *ēlātāre* este frecventativul lui *efferre* „a duce afară, a scoate în evidență”, cf. *se efferre* „a se arăta”, iar *ēlitāre* face parte din limbajul augurilor, la fel ca *litāre* „a primi semne divine” şi *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune” sau ca *(dies) servatoria* „sărbătoare”); b) radicalul dac.-moes. **r<u>e</u>d-* pare să fi fost reconstruit pentru necesitățile demonstrației, deoarece vocala originară era ***ā***; c) există un singur cuvânt moştenit care conține atât prefixul lat. *ad-* cât şi sufixul lat. *-(i)tāre*: *a adormita*, care îşi păstrează până în prezent înțelesul frecventativ (v. şi *a şchiopăta*, față de *a şchiopa*), spre deosebire de *a arăta*, care l-a pierdut; d) este total incertă existența unui participiu dac.-moes. **redit-* cf. let. *parādīts* „arătat”, care ar fi permis apariția frecventativului; e) dispariția lui *ĭ* neaccentuat din sufixul latin este condiționată de poziția accentului exclusiv pe silaba următoare; însă la formele active de singular (*arată, să arate* etc.), care sunt cele mai uzuale, accentul cade pe rădăcină; f) după dicționarul etimologic leton de K. Karulis (LEV, 97), let. *rādīt* „a arăta” nu ar fi înrudit cu celelalte verbe (v. irl., got., v. germ. etc.) date de Pokorny (IEW, 59) sub rad. i.-e. **rē-dh, *rō-dh, *rə-dh*. Cu titlu de ipoteză, J. Hubschmid ar putea eventual să aibă dreptate numai într-o singură privință, anume că în substratul limbii române ar fi putut exista un verb asemănător cu let. *rādu, rādi, rāda* „arăt, arăți, arată”, care, prin paronimie, a catalizat păstrarea în română a verbelor lat. *ēlātāre, ēlitāre* şi **arre(p)tāre*, în locul verbului lat. *monstrare*, moştenit de celelalte limbi romanice, lăsându-i acestuia numai sensul secundar de „mustrare” = fr. *remontrance*.

ARĂT*O*S – Considerat un derivat românesc al verbului *a arăta* (cf. DELR, I, 119), adj. *arătos* este de fapt continuatorul derivatului lat. pop. ****ēlitōsus*** (< *ēlitāre*), care a preluat integral sensurile arhaice ale verbului lat. *litāre* „a avea semne bune (despre victimă, în urma sacrificiului condus de auguri)”, forma prefixată cu *ex-* > *ē-* schimbându-i sensul pasiv într-unul activ. *Arătos* nu este cel care „se arată/se iveşte” (cf. *sperios* „cel care se sperie”), este cel care „arată *bine*” prin excelență, anume cel care emană în jurul său „semne bune” (frumusețe, prestanță etc.).

ARC*E*R – În articolul din LR, L, 2001, nr. 5–6, p. 265–268, arătam că soluția etimologică propusă de S. Puşcariu pentru *arcer* nu convinge. Reamintesc: «Dacă s-ar fi păstrat în română, lat. *īlex, īlĭcem* nu ar fi putut deveni **arece*, întrucât în poziție inițială *ī* latin nu se transformă niciodată într-un *a* românesc, cf. *īlia* > *ie* etc.

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

Chiar şi în cazul în care am lua drept punct de plecare varianta oscă sau umbrică *ēlex, ēlĭce(m)*, cf. it. *elce*, veneț. *éleze* (REW[3] 4259) sau derivatul lat. *ilĭcĕus*, cf. it. *leccio* (REW[3] 4262), dificultățile fonetice şi semantice semnalate fac imposibilă derivarea lui *arcer* din lat. *īlex* sau *ēlex* „specia de stejar *Quercus ilex*”».

O precizare: **lat. *īlex, īlĭcem* s-a păstrat cu acelaşi sens în albaneză: *ilqe* „stejar mediteranean”**, dar nu şi în română, unde ar fi avut forma ****ílce*/ **ílcă***, **la fel ca *salce*/ *salcă* şi alb. *shelqe*/ *shelk*/ *shelg* < lat. *salix, salĭcis* „salcie”** (cf. Cătălina Vătăşescu, *Vocab.*, 1997, 165).

ARN*I*CI s.n. – „fir colorat întrebuințat la cusutul înfloriturilor, pe cămăşi, pe ştergare etc.”, var. *arnic, harniciu.*

Et. nes. // „Et. nec.” DELR, I. A fost omisă citarea lui B.P. Hasdeu (HEM, II, 1722): «*Arnicĭu* este un adjectiv substantivat cu sensul propriu de „provenant d’agneau”, „agnelin”. Din „lână miță = laine agneline” s-a născut „miță = flocon, touffe de poils qui pendent en bas” (Cihac II, 198); tot aşa, în *arnicĭu* noțiunea fundamentală este *ἀρνός* „agneau”, ngr. *ἀρνί*, în latina arhaică *arna* „agna” (Festus), de unde în româneşte termenul dispărut *arn* sinonim cu „miel”...». Contribuția proprie a lui Al. Ionaşcu, reprodusă în DELR I, se rezumă în ultimă instanță la etimonul reconstruit „lat. **arnicus*”, care nu ține seamă de prudența lui Hasdeu de a nu se pronunța asupra variantelor lat. **arnicus* ori **arnicius*. Mai frecventul *arnici* (sg.), de genul neutru, ar fi cerut etimonul lat. ****arnicium*** (< *lana *arnicia*), la fel ca *şorici*, care ar cere şi el un lat. pop. **solicium* (< lat. *solum*). Etimonul srb. *jarènica* (iaréniță) „lână de miel” CADE, SDLR, DEX nu prezintă din punct de vedere semantic vreo diferență față de etimonul latin reconstruit, dar dificultățile evoluției fonetice de la srb. *jarènica* la rom. *arnící* sunt incomparabil mai mari. Vezi totuşi srb. *järina* „blana țapului; a doua lână” şi bg. *я̀рина* „lână de miel” (cf. Skok, ERHSJ, 756), de unde un eventual etimon sud-slav: ****jarin-*** + suf. ***–ičь***, care este totuşi mai puțin probabil (sl. ***ja-*** > r. ***a***-?). Tranziția semantică de la lâna de miel la firul simplu răsucit (în prezent din bumbac), care, colorat fiind, serveşte la împodobirea cămăşilor şi a ştergarelor, poate fi explicată prin apropiere de ***arsi*nic** „plantă ornamentală cu flori roşii”, ale cărei sinonime – *cruciulițe*, *floare de stea* – sunt formele cele mai uzuale ale desenelor ornamentelor cusute cu *arnici*. Coincidența cu alb. *arnë* „petic”, postverbal de la *arnoj* „a petici, a cârpi” (< lat. *renovare*, cf. Orel, AED, 9) este cu totul fortuită.

ARSEN*I*C[3], var. *arsinic, arşinic, arşinic, urşinic* „plantă ornamentală cu flori roşii, de origine orientală”. Sinonime: **cruciulițe, floare de stea**.

În DELR a fost preferată etimologia lui A. Scriban (SDLR): ← *urşinic*[1] „țesătură scumpă, catifea, satin”. Totuşi, etimologia dată de B.P. Hasdeu (HEM, 1737) este mai apropiată de realitate, întrucât ia în considerare un etimon latin atestat, care nu prezintă vreo dificultate a evoluțiilor fonetice. Să mai remarcăm că alternanța *a* ~ *u* la inițiala cuvântului se regăseşte în cuvinte foarte vechi, precum *andrea*/*undrea*, iar etimologia din DLR a cuvântului *urşinic*[1], prin comparație cu it. *oloserico* şi ngr. [sic] *ὁλοσηρικός* „în întregime de mătase” este prea puțin credibilă,

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

dacă ne raportăm la cuvântul *olofîr*/ *olovir* „purpură”, care a fost împrumutat din m.-gr. *ὁλόβηρος*, poate şi prin intermediul slv. *olovirŭ*. Este greu de crezut că *olo-* mediogrec şi slavon din *olovirŭ* putea să rămână neschimbat în română, în timp ce acelaşi *(h)olo(-s-)* din gr. *ὁλοσηρικός* ar fi evoluat la forma *ur(-ş-)* din *urşinic*.

În consecinţă, până la proba contrară, *arsenic*, cu variantele *arsinic* etc. ar putea fi moştenit din latina târzie, anume din lat. *arsinicum* „uno colore e toseco”, cuvânt excerptat dintr-un glosar manuscris latin-italian citat de *Du Cange*[3]. Lat. *arsinicum* este înrudit, după trimiterea aceluiaşi dicţionar al latinei medievale, cu lat. *arsineum*, explicat de Ugutio (sec. 13) ca „*vestis mulieris rubei coloris et ardentis*”, iar de Festus (sec. 2 d.Hr.), *De uerborum significatu*, ca „*ornamentum capitis muliebris*”, după un citat din *Origines* de Marcus Porcius Cato (sec. 3–2 î.Hr.): „*Mulieres oportae auro purpuraquae, Arsinea rete, diadema, coronas aureas, russeas fascias, calbeos, lineas pelles redimicula*” (Du Cange, ibidem).

***A*RŞĂ** – „bici cu pleasnă – fouet à mêche (à claquer)”. Traducerea franceză ne indică mai clar natura onomatopeică a acestui substantiv:

← Onomat. ***harş*** „cuvânt care imită zgomotul produs prin spintecarea cu putere a aerului (lovind, plesnind, retezând etc. ceva)”, cf. MDA, II, p. 619, s.v. *hârş*. // „Pare a sta în legătură cu verbul *a arde (ars)*” – soluţia din DA – ar putea rămâne cel mult ca o ipoteză complementară, pentru a explica dispariţia spirantei laringale iniţiale, în cazul în care nu ar exista totuşi o variantă *arş* a onomatopeei *harş*. Pentru tipul de derivare directă a unor substantive din onomatopee, vezi *bâză* ← *bâz, clanţă* ← *clanţ, clocă* ← *cloc, fâţă* ← *fâţ, fleaşcă*[1] ← *fleaşc, plici* ← *plici, ţâră* ← *ţâr*[2] etc. (cf. S. Puşcariu, *Despre onomatopee*, în DR, I, 1920–1921, p. 100 etc.).

ARUNC*A* – În DELR I nu este menţionată varianta grafică (şi fonetică) ***arr**unca*, din *Psaltirea Hurmuzaki*, care pledează pentru etimonul lat. ***auerruncare***.

ASTURC*A*N – var. ***asturcon*** etc. „cal mic (ponei) de rasă **asturiană** (spaniolă), de asemenea, ultimul cal sălbatic din Europa”, cf. *Wikipedia*, s.v.

Definiţia din DELR I: „(cal) de rasă persană” este eronată. Eroarea a fost semnalată de prof. dr. Wolfgang Schweickard, în recenzia din ZrPh 2013; 129(3), 863–864, unde este dată şi etimologia corectă:

Sp. (asturian.) *Asturcón (caballo asturcón)*.

ATEI*A* (a se) „a se îmbrăca de sărbătoare”, „a schimba hainele murdare cu unele curate”, „a se primeni”, „a se dezbrăca” etc. (Banat – [*ać̆e˜a*]).

Trei soluţii ar putea fi luate în considerare: cea a lui L. Spitzer (din rom. *tei, teie* „funii din fibrele teiului”), cea a lui C. Diculescu, E. Gamillscheg, A. Poruciuc (din got. *gatewjan*, cf. cat. *cavall ateviat* „cal bogat împodobit”) şi cea propusă de mine. Etimologia mea (din lat. *ad-* şi *tilia*$_2$ „alburnul teiului” → „a curăţa trunchiul teiului de scoarţă, pentru a ajunge la stratul curat al fibrelor alburnului”), care

[3] Cf. *Glossarium mediae et infimae latinitatis* de Du Cange *et al.*, ed. augm., Niort : Le Favre, 1883–1887, t. I, col. 409a, online: http://ducange.enc.sorbonne.fr/ARSINICUM.

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

include şi v. fr. *atilier*, poate fi confirmată de analogia cu verbul francez *habiller* „a îmbrăca” < v. fr. *abiller* „préparer (un tronc d’arbre)” < gall. (celt.) ***bilia** „trunchi de copac”. Relaţia dintre fibrele alburnului unor copaci şi îmbrăcămintea omului mai este confirmată şi de fr. *bâtir* „a construi”, care avea iniţial înţelesul de „a însăila părţile unui veşmânt” şi care provine din francicul ***bastjan** „a prelucra scoarţa”, „a lega cu sfoară făcută din fibrele alburnului”, din ***basta** „alburn”, „fibră lemnoasă” sau „fir gros de cânepă” (cf. Dubois, Mitterand, Dauzat, DÉHF, s.v.).

ATERIZ*A*, **AVERTIZ*A*** etc. – „Fr. ***atterrir***, după modelul verbelor în *-iza*” DELR, I. Verbele în *-iza* au totuşi origini diferite, constituind un model numai pentru împrumuturile foarte recente. Ca şi în cazul verbului ***avertir***, cauza apariţiei sufixului verbal *-iza* o constituie existenţa secvenţei *-iss-* în flexiunea acestor verbe franceze: *j’avertissais* „avertizam”, *nous vous avertissons* „vă avertizăm”, *en vous avertissant* „avertizându-vă”, cf. *avertissement* „avertisment”. Sufixul împrumutat *-is*a a evoluat în cele mai mult cazuri, după legea minimului efort, la *-iza* (prin analogie cu *analiza, autoriza, civiliza, epuiza, fraterniza, organiza, realiza* etc., unde *-iza* este etimologic), ajungându-se chiar la apariţia metatezei, în *sezisa* (< fr. *saisir*) → *sesiza*. Vezi şi FCLR, III, 73–80.

BAC*A*LĂ – „necaz, belea”

Et. nes., ← *cabală* „(fig.) uneltire, intrigă duşmănoasă” (prin metateză). Înrudirea cu *bacal* „băcan” (< tc.), cf. *s-a făcut de băcănie*, este puţin probabilă.

BADRAG*A*NIE „umflătură pe corp”, p. 174 şi **BĂDRĂG*A*NIE** idem, p. 202 sunt variantele aceluiaşi cuvânt.

Et. nec., probabil cuvinte de origine expresivă. Pentru secvenţa finală *-ganie* v. *băţăganie* = *bâzdâganie* = *bidiganie* „monstru” etc., cf. DI şi DELR I, 213 (vezi şi *dihanie*).

BĂG*A* – Nu a putut fi citat articolul meu din LR, LX, 2011, nr. 4, p. 507–510, apărut după încheierea lucrărilor la DELR, I, în care completam ipoteza mea cu o contaminare: **lat. dun. **bagō***, ****bagāre*** < lat. ***vagō, vagāre*** *(vagor, vagāri)* + **romanic. **baga***. Selectez din articol: «verbul *a băga* este moştenit cu cea mai mare probabilitate din lat. pop. **bagāre* (arh. *vagāre*), cu restrângerea de sens de la „a mişca ceva încoace şi încolo”, la „a introduce *şi* (sau *pentru*) a scoate ceva”, cf. v. fr. *vaiier*, *vajer*, *vaguer*, cf. wall. (Liège) *baguer*, cf. sard. log. *bogare*, prin contaminare cu rădăcina romanică **baga* (cf. REW^3 880)».

O confirmare a ipotezei mele este dată de „fenomenul de polarizare semantică”, dovedit de înţelesurile opuse ale r. *băga* şi wall. *baguer* „a scoate (afară)”, mai precis: „a mişca, a muta ceva din loc” sau „a da/a trage afară”, precum şi de fenomenul păstrării ambelor „poluri” semantice ale lat. pop. **bagare* în aromână, unde întâlnim derivatele *băgat* „*mis*, pus”, dar şi *băgat* „*jeté*, aruncat”, ori *băgătură* „avort la oi”, sinonim cu *vătămătură* „idem”, cf. T. Papahagi, DDA, p. 260, cf. I. Dalametra, *Dicţ.*, 1906, p. 38 şi Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 1905, p. 731”.

BĂRĂN*I* „a stărui” – Et. nes. Probabil format din sud-slav ***baranje*** „căutare”. Comp. cu maced. *baranje* „căutări”; *bara* „a cere”, „a insista”; bg. *baram* „a căuta”, „a pipăi” SDEM 68 // Et. nec. TDRG, DA, DEX, DELR I, 206 etc.

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

BĂȚ – Etimologia latină dată de mine cuvântului *băț* (***bitium** = **viteum** < **vitis** „viță-de-vie” și „varga cenurionului”) este confirmată de *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGS, I, 2009, 83), în care este menționat sensul regional (1º) al lui *băț*: „butaș de viță-de-vie”, moștenit direct din lat. ***bitium**, prin elipsă din ***plantaria vitium*** „butași de viță-de-vie”, cf. lat. *crinis vitium* „șuvițe de păr” (Virgil Matei, *Dicționar român-latin*, 2004, p. 626).

BĂZĂ*U*C „zăpăcit” MDA – ← ***zăbăuc***, prin metateză – P. Boerescu, LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 22. Nu apare în DELR I (din cauza limitării surselor lexicografice).

BÂRT*A*C „cazan” – Et. nes. Probabil ← ***bârtă*** „burtă” + suf. ***-ac***, după forma recipientului, sau ← var. ***bârdac*** = *bardac*, influențat de ***bârtă***, *burtă*. // Probabil var. a lui *bardac*° („vas mic, ulcică”) DELR.

BEC*E*R „rang boieresc al celui care supraveghea bucătăriile domnești” etc. – ← ***beci*** „beciul domnesc, locul de depozitare al alimentelor și al băuturilor curții domnești” + suf. ***-er*** CDER 760. Titlurile boierești au fost derivate întotdeauna de la obiectul activității de supraveghere și de conducere la curtea domnească: *spătar* „purtătorul sabiei și buzduganului domnitorului la ceremonii, comandantul cavaleriei etc.” (< ngr.), cf. *spată* „spadă, armă a domnitorului”, *clucer* „slujbașul care se ocupa cu aprovizionarea curții, punând proviziile sub cheie” (< slv.), cf. *cliuci* „cheie” etc. // Probabil srb. *pećar* „brutar” (= *pekar*) TDRG, SDLR, eventual influențat de *beci* DELR, I.

BEL*E*C „unealtă de dulgherie” – Tc. (dial.) ***bilek***, ***belek** „piatră de ascuțit, cute”, Suciu IT, II, 93 // Et. nec. DELR.

BIET – Etimologia latină ***uiētus*** „ofilit, slab” a fost dată de Fr. Diez înaintea lui H. Tiktin. Era necesar să fi fost citată interesanta etimologie a lui S. Puşcariu: lat. ***beatus, -a, -um*** „fericit” (despre morți, în concepția creștină, transformarea ulterioară a sensului fiind de natură afectivă), cu sg. masc. refăcut din **biat, bieți*, cf. LL, 2, 1943, nr. 1–2, p. 519, în art. *Biata cumătră e departe*, reeditat în S. Puşcariu, *Cercetări şi studii*, (ed. Ilie Dan), Bucureşti, Minerva, 1974, p. 477–487. Tot acolo este discutat în amănunt şi cuvântul ***cumătră***.

BIJ*O*I „izvor (amenajat cu o țeavă de scurgere)” (Ban., Trans.) – „Derivat onomatopeic” DELR I, 232. (Vezi şi ***piş***[1] + suf. ***-oi***, cf. *pişoaie* „stropi de apă amestecați cu pietriş care intră prin ochiurile de la piuă”, cf. *țurloi, țuțuroi* etc.)

BIR – Etimologia tradițională şi general acceptată a acestui cuvânt este magh. ***bér*** „plată (pentru un serviciu), salariu, soldă, plată la termen (rată la un împrumut), răsplată” sau „preț, valoare (contravaloare), leafă, recompensă, soldă”. La stabilirea acestei etimologii nu au fost luate în seamă evidentele deosebiri semantice dintre cuvântul românesc şi cel maghiar. Rom. ***bir*** este tradus în mod obişnuit prin magh. ***adó***. În limba maghiară există verbul ***ad*** „a da” („[el] dă”), cu derivatele ***adó*** (adj.) „cel care dă” şi acelaşi ***adó*** (subst.) „impozit”. Magh. *adó* a fost împrumutat în Ardeal de regionalismul ***adău*** „impozit” c. 1650 (DELR, 1, p. 24).

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

Relaţia semantică existentă în maghiară între „impozit” şi „cel care dă”, asemănătoare cu *bir* şi *birnic* sau *dajdie* şi *dajnic*, este o dovadă peremptorie că *birul* (sinonim cu *dare* şi *dajdie*) nu are un etimon maghiar.

Nu s-a ţinut seama nici de faptul că termenul *bir*, cu sensuri apropiate de cele româneşti, se găseşte şi în limbile slave (în special în bulgară, macedoneană, sârbă şi slovenă, cf. BER I, 49) unde nu poate fi un împrumut maghiar. Dicţionarul etimologic bulgar (BER) consideră că bg. *bir* este un vechi împrumut nord-turcic (vezi şi radicalul verbal tcc. *ber-, bir-* cu valoare de imperativ: „dă!”). Pe de altă parte, în dicţionarul etimologic al limbilor slave de N.A. Trubacev (ESSJA 2, 14, 97, 98) se afirmă că bg. *bir*, împreună cu echivalentele sale din celelalte limbi slave, ar fi derivat din verbul vechi slav *biratь* „a strânge, a culege”. În BER I, p. 49 se mai spune că rom. *bir* este împrumutat din bulgară, ceea ce nu ni se pare că ar corespunde realităţii, întrucât există o altă evidentă nepotrivire semantică, de data aceasta între rom. *birnic* „cel care ***dă*** *birul*” (un contribuabil) şi bg. *birnik* „funcţionarul care ***strânge*** impozitele” (un perceptor). Etimologia cuvântului r. *bir* trebuie să fie reconsiderată sub toate aspectele, ca subiect al unui articol separat.

BLANG*O*CI „dârjală, om înalt şi slab” – Et. nes. Probabil ← ***bleandă*** „om molâu” + ***lungoci*** „lungan” // Et. nec. DELR I, 242.

BLO*A*NDĂR – Germ. *Blonder* sau mai curând săs. ***blǫndər***, cu [***ǫ***] redat de obicei prin rom. *oa*. Totuşi, în *Siebenbenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (SSW), I, săs. *Blonder* este redat identic ca în germană. Varianta *bleondăr* poate fi o contaminare cu (reg.) *bleot* „nătâng”, care are aceeaşi origine săsească.

BOB*Â*LNĂ „ridicătură mai mică de teren”, top. *Bobâlna* 1437.

– Et nes. Probabil ← ***bubă*** „umflătură”, cf. magh. ***búb*** „suprafaţa bombată sau convexă a unui lucru, creştet, creastă” + ***dâlmă*** „colină” şi ***gâlmă*** „umflătură, deal izolat”, *-âlmă* → *-âlnă* prin disimilarea ultimei labiale sau *-âlnă* ← *-âlmă* + suf. *-ârnă*, cf. *-ârcă*, *-ârlă* FCLR IV/I, 516. Cf. ***gogâlnă*** „bobâlnă”, probabil ← *bobâlnă* + ***gog****oloş/* ***gog****oloţ* (contaminare). Cf. **bob*âlcă*** „deal cu vârful rotunjit” Dragoş Moldovanu ap. D. Loşonţi, TRFR, 30 ← *bubâlcă* DELR I, 293, cf. ucr. *bobal'ka* „ridicătură, umflătură” (împrumut din română?).

Fam.: **bobâln*ău*** (*bobâlnă* + suf. *-ău*), **bobârc*ău*** ← *bobâlcă* + suf. *-ârcă* + *bobâlnău* (contaminaţie). Vezi D. Loşonţi, TRFR, 30. // Et. nec. DELR I, 250.

BORO*A*CĂ „umflătură, gâlcă, chist” (Vâlcea) 1928.

– Lat. ***verruca*** „ridicătură, mică excrescenţă pe piele, neg” Ov. Densusianu, *Însemnări şi reflectări*, GS, VII, 1937; T. Teaha, CLM, 181: lat. *verruca* > **berruca* > r. **bărucă* > **borucă* > *boroacă* (cf. *măciucă* şi var. *mocioacă* < lat. **matteuca*, *n.n., P.B.*). Cuvântul nu apare în DELR din cauza limitării surselor lexicografice. Faptul că lat. *verruca* s-a păstrat în română contrazice, pe de o parte, înregistrarea acestuia în dicţionarele etimologice romanice ca „panroman sauf roumain”, iar, pe de altă parte, face imposibilă derivarea cuvântului *beregată* din lat. *verruca* DELR I, 223 (lat. *verruca* + *ata* ar fi dat în româneşte **bărâcată** sau **borucată**, cf. *bucată*).

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

BOŞ. Înregistrat în familia cuvântului *boaşă*, numai cu sensul derivat de „testicul”.

– Sensul lui *boş* ca „intestin gros al porcului”, cf. ***bo**aşă, calta**boş*** şi (v. *infra*) ***boş**omete, **b**uş**oi***, lipseşte din DA, MDA şi din DELR I, 250.

BOŞOM*E*TE (Olt.) „caltaboş” DGS, I, 2009, 118.

← ***boş*** „intestin gros al porcului” + suf. *-omete*, cf. *molomete* (*molâu*), *moromete* (*moroi*), *târnomete* (*târn*) etc. Nu este discutat în DELR (din cauza limitării surselor lexicografice).

B*U*LGĂR(E) – Fr. *boule de neige* nu poate fi despărţit din punct de vedere formal şi semantic de rom. *bulgăre de nea/zăpadă*, din cauza rădăcinii comune ***bul-***, existentă şi în lat. *bulbus* „bulb, ceapă”, şi în lat. *bulla* „băşică de aer, balon de săpun, bumb”, „orice obiect de formă sferică”. Prelungirea acestei rădăcini cu ocluziva velară ***-g-*** apare tot în limba latină, în împrumutul vechi celtic *bulga* „sac de piele”, deci tot un „obiect rotund”. S-ar putea presupune o suprapunere în latina dunăreană a cuvintelor lat. *bulla* şi *bulga*, ştiind că mai există şi alte vechi împrumuturi celtice în latină: *bracae (bracile, bracatus → *imbracare), camisia, carrus*, care au fost moştenite în română: *brace, (brăcie, brăcire, brăcinar, a îmbrăca), cămaşă, car*. Singura problemă într-adevăr dificilă este aceea a finalei *-ăr(e)*, care lasă impresia că ar fi un singular refăcut din pluralul primitivului„?” (cf. DA) *bulg: *bulguri → bulgări*, cf. Ciorănescu, DER 1195. Totuşi, forma „scurtă” (scurtată?) *bulg* are în prezent pluralul *bulgi*, la fel ca *fulg, fulgi*. În realitate, finala *-ăre* (pl. *-ări*) este specifică exclusiv substantivelor feminine *mazăre* şi *pasăre*, iar *bulgăre* (masc.) este un caz complet izolat (cf. DI). Nici *-ăr* din varianta *bulgăr* nu este frecvent, printre puţinele exemple ale sufixului *'-ăr* numărându-se *brotacăr* < *brotac* (DA), *ciungăr* < *ciung* (Candrea, ap. Pascu, SR, 56), dar suspect (FCLR IV/I, 467), *păpălugăr* < *păpălugă*, *pociumpăr* < *pociump* (DI), *zăstâmpăr* < *zăstâmp* (DLR, s.v. *zăstimp*).

Un diminutiv lat. pop. ***bulgulus*** (Puşcariu, EW 235) în loc de **bulgula* (< *bulga*) ar fi o primă ipoteză pentru etimologia cuvântului *bulgăre*, fără însă să putem explica suficient schimbarea genului gramatical şi evoluţia **-ur-* > *-ăr-*. Soluţia alternativă ar fi să-l considerăm o creaţie expresivă autohtonă, la fel ca *fulg*, dintr-o rădăcină ****bul-***, comună cu latina, cu galica şi, ipotetic, cu substratul preroman al românei, la care s-ar fi adăugat formantul ****-g-***, existent în cuvintele *fulg, murg* etc. şi o secvenţă ****-ăr(e)***, ca variantă (unică!) a finalei masc. *-ure* (cf. *viezure* etc.), comună cu albaneza.

De remarcat, alb. *bulë* „mugur, picătură, bulbuc, băşică etc.” a fost împrumutat din lat. *bulla* (Çabej, SE, II, 362, Orel AED, 41), iar diminutivul alb. (fem.) *bulëz* „picătură, mugurel”, ca derivat al unui element latin în albaneză, nu poate fi considerat în niciun caz corespondentul preroman al rom. **BULZ** (v. DELR I, 308).

BURIC*A*[1] „a se căţăra într-un copac, a ajuta pe cineva să se caţere într-un copac”.

– Este înregistrat eronat în DELR I, p. 313–314, împreună cu variantele ***bărica***, ***bârâca*** şi cu derivatele sale ***îmbârca***, ***îmburica***, în familia de cuvinte a

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

substantivului **BURIC** „ombilic”, pe baza unei indicaţii etimologice ambigue din DA: „– Din **aburcà**, prin apropiere de **buric**”, de asemenea prin confuzia dintre verbul ***a burica***[1] „a se căţăra” şi ***a burica***[3] „a bomba” („a-şi scoate burta – buricul! – înainte”, cf. MDA, s.v.), cu trimitere la Ciorănescu (CDER, nr. 1215).

Cauza îndepărtată a acestor confuzii o constituie absenţa din lexicografia românească mai veche sau mai recentă a variantei **b*u*rec** (**a bureca**), dată de B.P. Hasdeu în *Addenda* la vol. I (A – Amu) din *Etymologicum Magnum Romaniae* (col. 1117, s.v. **Abùrc**).

Varianta de indicativ prezent *burec* are în mod cert accentul pe prima silabă, lucru valabil şi pentru cealaltă variantă, *buric*. În acest fel, orice asemănare a acestor verbe cu substantivul *buric* dispare, cu consecinţa inexistenţei vreunei înrudiri etimologice între *búrec/búric* şi *buríc*, fie el substantiv, fie el indicativul prezent al verbului derivat *a burica*[3]. *A burica*[1] şi *a bureca* aparţin deci categoriei verbelor cu două variante fonetice, moştenite din latina populară: *împiedica*/*împiedeca*, *încălica*/*încăleca*, *întunica*/*întuneca*, *purica*/*pureca*, *sfârtica*/*sfârteca* etc., în care *-ica* sau *-eca* provin din lat. *-ĭcāre*.

Relaţia de înrudire dintre *a aburca* şi *a burica*/*a bureca* se explică prin existenţa etimonului comun, un prototip latin dunărean ****ab(b)ŭrĭcāre***, care a evoluat ori spre ***aburc*** prin sincoparea lui *ĭ* scurt, ulterior *i* deschis, ori spre ***búric***/***búrec***, dar nu prin sincoparea lui *ĭ*, ci prin afereza lui *a* iniţial. Desigur, etimologia verbului lat. dun. **ab(b)ŭrĭcāre* rămâne controversată. Este totuşi mai puţin probabilă derivarea din lat. pop. **arbŏrĭcāre* (< lat. *arbor* „v. rom. *arbure*”), prin disimilarea târzie a primului *r* (S. Puşcariu, *ap.* DA). Soluţia mai probabilă (cf. Tiktin, DRG şi Ciorănescu, DER) ar fi lat. pop. *ab-* + **(b)ŭrĭcāre* < *ŏrĭcāre* < lat. *orīrī* „a se ridica, a se înălţa etc.” (cf. rom. *a urca*).

BURTĂ s.f. „abdomen – ventre” cca 1544 (antrop. *Roman Burtul*), var. *bârtă*.

DELR I a procedat bine când a omis citarea etimologiei lui J. Hubschmid (RRL, XXV, 1980, nr. 5, p. 518–519), care îi atribuie cuvântului *burtă* sensul iniţial de „burduf”, prin comparaţie cu mongolul *bortuγu* „tub, small wooden bucket; flask made of leather”, kalmuk *bortoγa* „Lederflasche für Getränke”, de unde concluzia eronată a autorului: „străromânii au preluat cuvântul *burtă*, în timpul epocii migraţiilor popoarelor, de la huni sau de la popoare înrudite cu aceştia, care se aflau în strânse legături cu mongolii”.

Reamintim că *burtă* este cu maximă probabilitate un element de substrat, dar fără corespondent albanez. Alb. *bark* „burtă” este înrudit cu *βάρυκα* din dialectul antic tarentin, în timp ce rom. *burtă* continuă prototipul i.-e. **bhŗtā-* „sarcină – fardeau”, păstrat în v. ind. *bhŗtā* „purtat”, în unele dialecte germane, de exemplu *burtha* (= germ. *Bürde*) „sarcină, povară” din vechea franconă de nord, cf. germ. *Geburt* „naştere”, precum şi în geto-dacă, cu o dezvoltare semantică uşor explicabilă în română (Orel, AED, 18, Boerescu, ERC, 234 etc.).

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

BUŞ[3], B*U*ŞĂ[2] – adj. (Trans. – Ţara Oltului) „**roşcat(ă)** – roux, rousse” 1923 [at. Titu Dinu, *Graiul din Ţara Oltului*, Bucureşti, Socec, 1923, extras din „Grai şi suflet”, I, *ap.* DA ms., MDA, I, 345; cf. antrop. **Buş**, **Buşa** N.A. Constantinescu DO, 225. Nu apare în DELR I.]

Lat. pop. ***busseus*** = lat. cl. ***buxeus*** „de culoarea (galbenă a lemnului şi a florilor) merişorului(-turcesc)” < lat. *buxus* „cimişir sau **merişor**-turcesc” (*Buxus sempervirens*), cf. sud-it. ***buššu*** „Buchsbaum (id.)” REW[3] 1430, cf. alb. ***bush*** „cimişir”, prin confuzie cu **merişorul** specific spaţiului montan românesc (*Vaccinium vitis idaea*), numit şi *afin* ***roşu***, ***coacăz de munte***, ale cărui fructe sunt ***roşii***. Pentru fenomenul schimbării înţelesului adjectivelor care se referă la culori, vezi şi lat. *albaster* „albicios” > rom. *albastru*, ori rom. *galben* şi alb. *gjelbër* „verde” < lat. *galbinus* „verde spălăcit, gălbui”. Vezi, de asemenea, antrop. *Muşa*, cf. ****muş, ****muşă*, din lat. ***musteus, -ea*** „ca mustul (mustos, proaspăt → tânăr)”, cf. *vinosus* „de culoarea vinului (roşu)”. Pentru ****muş(ă)***, cf. antrop. *Muşa*, v. G. Giuglea, DR, 3, 1923, 767–768; CRR, 1983, 114–115, s.v. *muşat*; cf. H. Schuchardt. *Romanische Etymologien*, I, 1898, p. 57 sqq., II, 1899, p. 5–6; cf. N. A. Constantinescu, DO, 329. Vezi şi srb. *bušat* „cal **roib**”, Skok, ERHSJ, 244 (< română?).

Cuvântul *buşă*[2] „roşcată” este, credem, un cuvânt diferit faţă de *buşă*[1] „nume de capră” sau faţă de *buşan* „animal îndesat şi robust”, *buşat* „(cal) cu picioare scurte” DELR I, 317. [Pentru *buşă*[1], dar mai ales pentru *buşan*, ca şi pentru cr. *buša* „vacă etc.” (ap. Skok, ERHSJ, 244), vezi şi REW[3] 419a: romanic *buš* „chemare ademenitoare pentru vite”, cf. ticin. *buša* „vacă”, levent. *boš* „viţel”, milan., comasc. *būšin, būšina* „vacă”.]

Fam. **buşicei** – s.m. pl. (Muscel) „nume de plantă nedefinită” [probabil cu flori sau fructe roşii, *n.n., P.B*] 1885 ← **buş[3]** + suf. *-icel*, cf. *firicel*, cf. *musăcel*, *moşiţel* „muşeţel”, cf. *ghiocei*. // Et. nec. DELR I, 318.

BUŞ*OI* „caltaboş”. ← ****boşo****i* (< ***boş*** „intestinul gros al porcului” + suf. augm. ***-oi***), cf. ***boşo****mete* idem. // Probabil ← *buş*[2] ° („ciorap gros de lână”) DELR I, 318.

PRIME ATESTĂRI, ANTEDATATE

Următoarele cuvinte sunt atestate cel mai devreme, în acest stadiu al cercetării, în *Condica limbii rumâneşti* de Iordache Golescu, circa 1832[4]: Litera Ч (Ce, ci), Б (B), în vol. VII, ms. românesc nr. 850 – Biblioteca Academiei Române, Bucureşti.

[**Alg*i*e**] – Derivatul ***cefalalgie*** 1871, I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 123/v

[**Alp*i*n**] – Derivatul **cisalp*i*n** 1922[!], I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 133/r

[**Bism*u*t**] – Varianta **bizm*u*t**, I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 187/r

[4] Cuvintele citate au fost găsite în urma câtorva sondaje, fără să constituie un studiu sistematic al *Condicii* lui Golescu. Trimiterile se fac la fila manuscrisă, fără menţionarea repetată a numărului volumului.

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

[**Bivu*ac***] – Varianta **biv*ac*** I. Golescu, *ibidem*.
[**Pişc*ot***] – Variantele **bişc*ot*, bizc*ot*** (< germ. *Biskotte*), idem.
[**V*a*lvă**] – Derivatul **biv*a*lve** – I . Golescu, idem.

BIBLIOGRAFIE
(neinclusă în DELR, 1, A–B)

BER = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik. Vl. Gheorghiev, I. Duridanov [redactori], Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev et al., *Bălgarski etimologičen rečnik*, I (A–З), Sofia, 1971, II (И–КРЕПЯ), 1977–1979, III (КРЕС–МЕ), 1980–1986, IV (МИ–П), 1987–1995.

Dalametra, DM = I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, Carol Göbl, 1906.

DÉHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse [1994].

DEXI = Eugenia Dima (coordonator ştiinţific), *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chişinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.

DGS = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Maria Marin (coord.), *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, Bucureşti, EA, 2009–2011.

DI = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică, *Dicţionar invers*, Editura Academiei, 1957.

DO = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1963.

Dosoftei, 1673 = Dosoftei, mitropolitul Moldovei, *Psaltirea în versuri* (1673), în *Opere*, I., *Versuri*. Ediţie critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu. Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

FCLR, IV/I = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul al IV-lea: *Sufixele*. *Derivarea nominală şi adverbială*, Partea I. Coordonator Marina Rădulescu Sala, Editura Academiei Române, 2015.

Guţu, DL–R = G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Karulis, LEV = Konstantins Karulis, *Latviešu etimoloģias vārdnīca*, divos sējumos (I–II), Riga, Avots, 1992.

Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Bril, Leiden – Boston – Köln, 1998.

Puşcariu, 1974 = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, Ediţie îngrijită de Ilie Dan. Postfaţă de G. Istrate. Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

SSW = Adolf Schullerus, [Sigrid Haldenwang et alii], *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin und Leipzig, W. de Gruyter [etc.], I–VIII, 1908–2006 [Literele A–R].

Trubacev, ESSJA = Akademiia Nauk SSSR, IRI, O.N. Trubacev (sub redacţia), *Etimologičeskii slovar' slavjanskih jazykov*, NI, Moscova, 1974–. (Fasc. 38, 2014.)

Vătăşescu, *Vocab.*, 1997 = Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Ministerul Educaţiei, Institutul Român de Tracologie, „Bibliotheca thracologica”, XIX, Bucureşti, 1997.

Walde–Hofmann, LEW = Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3 neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann, I, II, Heidelberg, 1938.

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)

SUPPLEMENTS AND COMMENTARIES FOR THE ***DELR***, I (A–B)

(Abstract)

This paper proposes newly improved etymological solutions for the Romanian words presented as "unknown/uncertain etymology" in the DELR, I (A-B), while also adding the necessary descriptions: *abitir, abur, aburca, abzigui, achiu, afet, albină, amnar, ancluz, apriat, arămiz, arăta, arătos, arcer, arnici, arsenic*[3]*, arşă, arunca, asturcan, ateia, badraganie, bădrăganie, băga, băţ, băzăuc, bârtac, becer, belec, biet, bijoi, bir, blangoci, bloandăr, bobâlnă, bobâlnău, boroacă, boş, boşomete, bulgăre, bureca, burica*[1]*, buş*[3]*, buşă*[2]*, buşicei, buşoi.*

Cuvinte-cheie: DELR: *Dicţionarul etimologic al limbii române*; etimologie necunoscută, etimologie nesigură.

Keywords: DELR: *The Etymological Dictionary of the Romanian Language*; unknown etymology, uncertain etymology.

Bucureşti, Şoseaua Iancului nr. 10, apart. 40
pczboerescu@yahoo.com

BDD-A27831 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:07 UTC)